

POLITINIAI IR KARINIAI KLAIPĖDOS KRAŠTO PRARADIMO ASPEKTAI 1938–1939 METAIS

Vygantas Vareikis

ABSTRACT

The article analyzes the plans of Germany to seize Klaipeda Region in 1938, the political circumstances of the German ultimatum issued to Lithuania on March 20, 1939, the response of the Lithuanian Government to the German demands, the organization of the retreat of Lithuanian military units and state institutions from Klaipeda, its process, and the dynamics of German units marching into Klaipeda Region. KEY WORDS: Klaipeda (Memel) Region, Parliament of Klaipeda Region, Third Reich, Adolf Hitler, Joachim von Ribbentrop, Juozas Urbšys, Stasys Raštikis, Lithuanian Riflemen Union, 6th Infantry Regiment of Lithuanian Army.

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjamas vokiečių pasirengimas nuo 1938 metų užimti Klaipėdos kraštą, 1939 m. kovo 20 d. Vokietijos ultimatumo pateikimo Lietuvai politinės aplinkybės, Lietuvos vyriausybės reakcija į vokiečių reikalavimus, lietuvių karinių dalinių ir valstybinių institucijų pasitraukimo iš Klaipėdos organizavimas, jo eiga bei vokiečių dalinių įžengimo į Klaipėdos kraštą dinamika.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Klaipėdos kraštas, Klaipėdos krašto seimelis, Trečiasis reichas, Adolfas Hitleris, Joachimas von Ribbentropas, Juozas Urbšys, Stasys Raštikis, Lietuvos šaulių sąjunga, Lietuvos kariuomenės 6-asis pėstininkų pulkas.

*doc. dr Vygantas Vareikis, Klaipėdos universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros vedėjas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: vygantas.vareikis@klaipeda.lt*

Įvadas

Septyniasdešimčiai metų praėjus nuo Klaipėdos krašto atplėšimo, atrodo, būtų galima padaryti tam tikrus istorinius apibendrinimus, tačiau klausimas, ar reikėjo priešintis Hitleriui ir tuo kelti pavojų Lietuvos valstybingumui, ar pasielgti taip, kaip ir buvo pasielgta 1939 metų kova, tebeleka neatsakytas. Kita vertus, panašus retorinis klausimas kyla ir vertinant nesipriešinimą sovietams 1940 metų birželio okupacijos metu. Vokiečių spaudimas Lietuvai 1939 metų kovo mėnesį ir 1940 metų birželio 14 dienos sovietų ultimatumo pateikimo aplinkybės turi nemažai bendrų bruožų. Istorijos ironija lėmė, kad abiem atvejais ultimatumai buvo pateikti tam pačiam asmeniui – Lietuvos užsienio reikalų ministrui Juozui Urbšui, tik vienu atveju jį pateikė Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas fon Ribbentropas, o antru – jo kolega iš Sovietų Sąjungos Viačeslavas Molotovas, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties signatarai.

Geopolitikas Halfordas Mackinderis, analizuodamas demokratinių idealų, kilusių pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, ir politinės realybės santykį Europoje, pažymėjo, kad jeigu naujai susikūrusios valstybės nuo Baltijos iki Adrijos jūros (*Middle Tier*) žlugs, kils karas tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos, o didžiausias pavojus Rytų Europos regionui gresia iš Vokietijos pusės. „Kas valdo Rytų Europą, valdo Pasaulio šerdį (*Heartland*), kas valdo Pasaulio šerdį, valdo Pasaulį-Salą, kas valdo Pasaulį-Salą, valdo Pasaulį.“¹

¹ MACKINDER, H. J. *Democratic ideals and reality: a study in the politics of reconstruction*. London, 1919, p. 194.

1919 m. kovo 25 d. britų premjeras George Lloydas memorandume, skirtame JAV prezidentui Wilsonui, konstatavo: „neįsivaizduoju svaresnės būsimo karo priežasties negu tai, kad vokiečiai <...> bus apsupti mažų valstybėlių <...> kiekvienoje iš jų gyvena didžiulės vokiečių masės, reikalaujančios susijungimo su gimtąja žeme“².

Galima diskutuoti, ar Vokietijos agresija į Rytus buvo užprogramuota Versalio sistemos nutarimų, bet akivaizdu, kad ją galvanizavo Hitlerio geopolitiniai *Lebensraum* siekiai.

Nacistinio aktyvumo augimas Klaipėdos krašte

1935 m. rugsėjo 15 d., kalbėdamas Klaipėdos ir nacių teismo Kaune klausimu Reichstage, Adolfas Hitleris davė valią demagoginei gražbylystei: „egzistuojant didžiausiai taikai Klaipėdos kraštas buvo atplėštas. Šis plėšikiškas aktas (*Raub*) buvo legalizuotas ir nesuderintas su jokiomis pakenčiamomis vokiečių autonomijos garantijomis. Metams bėgant šios srities vokiškasis elementas buvo engiamas ir neteisėtai kankinamas. O didžioji nacija turėjo laukti ir stebėti, kaip jų kraujo broliai, užpulti taikos metu ir atplėšti nuo Reicho, buvo engiami labiau negu normaliose valstybėse nusikaltėliai. Vienintelis jų nusikaltimas yra tas, kad jie yra vokiečiai ir nori jais būti <...>. Gali gi pagaliau 65 milijonų tauta siekti, kad jos teisių būtų paisoma labiau negu 2 milijonų tautos savivalės.“³

Hitlerio politika pasižymėjo revoliucingumu, neigiančiu egzistuojančios tvarkos ir Versalio suformuotos taikos pagrindus. Išskirtinės revoliucinės valdžios bruožas, kaip pažymėjo H. Kisingeris, rašydamas apie Napoleono politiką, yra ne tai, kad ji jaučia grėsmę, bet tai, kad ji niekada nesijaučia saugi, ir tik visiškas priešininko sugniuždymas yra laikomas pakankama saugumo garantija.⁴ Valstybės, pripažįstančios teisės principus, niekaip negalėjo patikėti, kad galima veikti revoliuciniais metodais.

Taigi Hitleris, veikiamas Karlo Haushoferio idėjų, kad jo valstybės galios sėkmė priklauso nuo *Lebensraum* įgyvendinimo, sėkmingai apgaudinėjo Didžiąją Britaniją ir Prancūziją, išsireikalaudamas nuolaidų, laužančių Versalio sistemą. Tačiau tos nuolaidos nesumažino Vokietijos Reicho keliamos grėsmės Europos valstybėms.

1938 m. pavasarį Vokietijos Reichas pasijuto esąs pakankamai stiprus peržiūrėti Versalio sutarties nustatytas sienas. Po Austrijos anšliuso padėtis Rytų Europoje ir vokiečių politika Klaipėdos klausimu pakito iš esmės. 1938 m. kovo 25 d. Lietuvos pasiuntiniui Berlyne Jurgiui Šauliui buvo įteiktas 11 punktų reikalavimus – atšaukti karo padėtį krašte, gražinti vokiečių kalbos statusą, sugražinti nacistinių Neumanno ir Sasso partijų nariams pilietines teises, neriboti Vokietijos piliečių teisių ir panašiai. Nors beveik visi šie reikalavimai vedė link Lietuvos suvereniteto Klaipėdos krašte apribojimo ir Klaipėdos statuto pažeidimo, Lietuvos vyriausybė pamažu pradėjo daryti nuolaidas.

1938 m. birželio 28 d. per vokiečių kruizinio laivo „Hansestadt Danzig“ vizitą Klaipėdos uoste įvyko kruvinas susirėmimas tarp vokiečių ir lietuvių. Jo metu žuvo du uosto darbininkai lietuviai. Visame krašte pagausėjo incidentų, kai buvo daužomi lietuviškų mokyklų langai, užpuldinėjami lietuviai mokiniai, santariečiai ir šauliai, ant namų sienų pasirodė nacistiniai šūkiei ir svastikos.

Vykdamas vokiečių reikalavimus 1938 m. lapkričio 1 d. Klaipėdos krašte buvo atšaukta ypatingoji padėtis, įvesta dar 1934 metais po Neumanno ir Sasso proceso Kaune, paskelbtas negaliojančiu įstatymas tautai ir valstybei saugoti, kurio panaikinimą krašte lydėjo daugiatūkstantinės džiaugsmingos eisenos su fakelais (*Freudekundgebunden*) ir nacistiniai šūkiei. A. Baldžiaus vadovauja-

² KISSINGER, H. *Diplomatija*. Vilnius, 2003, p. 228.

³ GORNIG, G. *Das Memelland. Gestern und heute. Eine historische und rechtliche Betrachtung*. Bonn, 1991, S. 230.

⁴ KISSINGER, H. *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–1822*. Boston, 1973.

ma Klaipėdos krašto direktorija apribojo Lietuvos valstybės policijos įgaliojimus. Nuo Klaipėdos krašto policijos kepurių buvo nuimti Lietuvos valstybės heraldiniai ženklai, o vietoj jų atsirado žalios-baltos-raudonos kokardos. Svetimšalių atvykimo ir įdarbinimo klausimų reguliavimo sprendimą perėmė Direktorija. Iš vokiškų mokyklų buvo pradėti šalinti Respublikos Prezidento portretai ir Vyčio ženklai. Vokiški pavadinimai sumirgėjo stotyse, pašto įstaigose ir gatvėse: prūsų sukilėlių vado Montės gatvė tapo feldmaršalo *Molthe* gatve, Laukininkų gatvė virto karaliaus *Friedrich Wilhelm Strasse*, Prezidento Antano Smetonos alėja – Direktorijos pirmininko *Otto Böttcher Strasse*, o vėliau ir *Adolf Hitler Strasse*.

1938 m. gruodžio 11 d. rinkimų į Klaipėdos krašto seimelį metu, jungtinis vokiečių partijų sąrašas „*Memeldeutsche List*“, siekiantis prisijungti prie Vokietijos Reicho, gavo 25 mandatus iš 29, o keturios lietuvių partijos surinko vos keturias vietas. Naujai išrinktieji Seimelio nariai atsisakė prisiekti Lietuvos konstitucijai ir nuo 150 iki 10 reichsmarkių sumažino mokestį už vizas į Vokietiją. Mokytojams iš Reicho vėl pradėti išduoti leidimai apsigyventi Klaipėdos krašte.

Po rinkimų Klaipėdos krašto gubernatorius J. Kubilius buvo pakeistas Klaipėdos krašte gimusiu V. Gailiumi, tačiau ką nors pakeisti jau buvo vėlu. Po katastrofiškų gruodžio 11 d. rinkimų Lietuvos vyriausybė pasiūlė Berlynui aptarti padėtį Klaipėdos krašte ir davė suprasti, kad yra pasiryžusi daryti rimtų nuolaidų dėl Klaipėdos krašto statuto. Kariuomenės vadas generolas S. Raštikis užsiminė apie Dancigo tipo laisvosios valstybės statusą, tačiau, kaip ironiškai pažymėjo Klaipėdos krašto vokietis H. Kurshat, „penkiolika metų pavėluota“⁵.

Separatistinis judėjimas ir pronacistinių organizacijų kuravimas Klaipėdos krašte buvo koordinuojamas nacistų partijos Alfredo Rosenbergo vadovaujamo Užsienio reikalų politikos skyriaus, Kenigsbergo gauleiterio Ericho Kocho, Vokietijos generalinio konsulato Klaipėdoje, vokiškumo tyrimo (*Volkstumorganisation*) „Bund Deutscher Osten“.

Rytų Prūsijos gauleiteris Erichas Kochas bandė žaisti savo žaidimą, siekdamas, kad garbė dėl būsimo Klaipėdos anšliuso atitektų jam, ir tuo padidintų savo įtaką. Naujųjų – 1939 – metų kalboje E. Kochas kaip sektiną pavyzdį Lietuvai nurodė Čekoslovakiją, kuri paaukojo mažą dalį (Sudetus), kad išsaugotų didelę (valstybę). Tai suerzino Vokietijos užsienio reikalų ministeriją, tad gauleiteris buvo priverstas pakeisti savo poziciją, kovo 14 dieną atšaukdamas iš Klaipėdos krašto SA instruktorius ir leisdamas veikti diplomatams.⁶

Reikia manyti, kad būtent vokiečiai tada apsisprendė veikti ne karinėmis, o diplomatinėmis priemonėmis. Kaip Lenkijos karo atašė Lietuvoje Leonas Mitkiewiczzius paminėjo savo atsiminimuose, iš pradžių vokiečiai norėjo užimti Klaipėdą vietinių nacistų pastangomis, o Vokietijos kariuomenė iš Rytų Prūsijos būtų atvykusi užbaigti operacijos. Kai Vokietijos karo atašė pulkininkas Emilis Justas išdėstė šį planą generolui Stasiui Raštikiui, jis kategoriškai pareiškė, kad Lietuva priešinsis Klaipėdoje. Tuomet vietinių nacistų sukilimo ir karinės invazijos planas buvo pakeistas.⁷

Pralaimėjimo nuotaikos Lietuvos valdžios sluoksniuose pasklido greičiau, negu buvo užmegztas derybų procesas su Vokietijos institucijomis. 1939 m. sausio 1 d. Vidaus reikalų ministerija, remdamasi Ministrų tarybos sprendimu, kuris atliepė Vokietijos 11 punktų reikalavimus, iš Klaipėdos atšaukė Valstybės saugumo policiją, tuo formaliai pažeisdama Klaipėdos krašto statutą. Lietuvos pareigūnai, siekdami stebėti procesus ir vykdyti agentūrinę veiklą, siūlė įvairius projektus. Valstybės saugumo policijos Klaipėdos apygardos viršininkas J. Kazlauskas parengė planą, pagal kurį pasiūlė saugumo darbuotojus perrengti pasienio policijos uniformomis ir taip sudaryti gali-

⁵ KURSHAT, H. A. *Das Buch von Memelland. Heimatkunde eines deutscher Grenzlandes*. Oldenburg, 1990, S. 198.

⁶ MEINDL, R. *Ostpreußens Gauleiter. Erich Koch – eine politische Biographie*. Osnabrück, 2007, S. 239.

⁷ MITKIEWICZ, L. *Kauno atsiminimai. 1938–1939*. Vilnius, 2002, p. 233.

mybę atlikti kratas bei imtis kitų operatyvinių veiksmų kontrabandos paieškos pretekstu, taip pat buvo siūloma išplėsti pasienio zoną, infiltruoti saugumo policininkus į pašto ar geležinkelio tarnautojų gretas.⁸ Tačiau šie planai nieko pakeisti nebegalėjo. Priešingai, 1939 m. sausio 10 d. tvarkai Klaipėdos krašte palaikyti pagal SA pavyzdį buvo pradėta organizuoti vokiška saugumo tarnyba *Ordnungsdienst*, kurios nariai Klaipėdos gatvėse provokuodavo Lietuvos šaulius ir kariškius.

Klaipėdos krašto seimelio nariai buvo atleisti nuo priesaikos Lietuvos valstybei, o Klaipėdos krašto gubernatorius prarado teisę vetuoti autonominės valdžios sprendimus.

1939 m. sausį nacionalistinė organizacija *Kulturverband* iš Vokietijos gavo rudas partines uniformas, tik dar be svastikos. Šiomis uniformomis pasipuošę į gubernatoriaus V. Gailiaus surengtą priėmimą, skirtą Vasario 16-ajai, atėjo Direktorijos pirmininkas V. Bertulaitis ir jo bendražygiai. Kitur Klaipėdoje (išskyrus kareivines, kuriose buvo dislokuotas 6-asis pėstininkų pulkas) Vasario 16-oji oficialiai jau nebebuvo minima. Jos vietą užėmė nedarbo diena paskelbta sausio 30-oji – Hitlerio atėjimo į valdžią diena, kurios šeštosios metinės buvo pažymėtos įspūdinga vietos nacistų demonstracija, kai vietos SA nariai jau dėvėjo Vokietijos SA uniformas, tuo pažeisdami viešosios tvarkos taisykles.⁹

Lietuviai gi 1939 m. sausio 15-ąją, Klaipėdos krašto sukilimo dieną, kukliai paminėjo jau ne kaip „Klaipėdos atvadavimo“, o kaip „Klaipėdos susiartinimo su Didžiąja Lietuva“ dieną.

Ant svarstyklių: Klaipėdos ir Vilniaus problemos

XX a. Vilniaus ir Klaipėdos klausimai buvo glaudžiai susiję. 1923 m. sausio mėnesį Lietuvos ypatingoji rinktinė užėmė Klaipėdos kraštą. Šis lietuvių žingsnis paskatino Tautų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą sujungti Vilniaus ir Klaipėdos klausimus ir įgyvendinti *quid pro quo* principą: Klaipėdos kraštą perduoti valdyti Lietuvai, Vilnių paliekant Lenkijai. 1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencija pripažino Klaipėdą Lietuvai. Pagal Hymanso projektą, Tautų Sąjungos Aukščiausioji Taryba 1923 m. kovo 3 d. padalino neutraliąją zoną ir išvedė naują demarkacinę liniją palei Gardino–Vilniaus–Daugpilio geležinkelį. 1923 m. kovo 15 d. Tautų Sąjunga nustatė rytines Lenkijos sienas su Sovietų Sąjunga ir Lietuva. Siena su Lietuva buvo nustatyta atsižvelgiant į realią padėtį, o tai reiškė, kad Vilniaus kraštas įeina į Lenkijos valstybės sudėtį. Lietuvos vyriausybė, laikydama Vilniaus sugražinimo politikos, šios sutarties nepripažino, tačiau kariuomenei buvo duotas įsakymas nesipriešinti, jeigu lenkai mėgins užimti savo zoną. Taip Lietuvai įgijus teises į Klaipėdą, politiškai buvo prarastas Vilnius.

1938 m. kovo 16 d., kilus įtampai tarp lietuvių ir lenkų, Hermannas Geringas, kuris tuo pat metu spaudė Austrijos kanclerį Schuschniggą priimti nacių ultimatumą, užtikrino Lenkijos pasiuntinį Berlyne Jozefą Lipskį, kad vokiečiai supranta lenkų politiką Lietuvos atžvilgiu ir, išskyrus Klaipėdos kraštą, neturi jokių interesų. Po konsultacijų su Varšuva buvo gautas atsakymas, kad lietuvių ir lenkų konflikto atveju lenkai gerbs vokiečių interesus Klaipėdoje.¹⁰

⁸ 1938 m. lapkričio 14 d. Valstybės saugumo policijos Klaipėdos apygardos viršininko raštas Klaipėdos karšto gubernatoriui. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – *LCVA*), f. 923, ap. 1, b. 1087, l. 21–22.

⁹ 1939 m. sausio 30 d. VSD biuletenis nr. 23. *LCVA*, f. 378, ap. 10, b. 186, l. 85.

¹⁰ LIPSKI, J. *Diplomat in Berlin 1933–1939: Papers and Memoirs of Józef Lipski, Ambassador of Poland*. N. Y., 1968, p. 345.

Kovo 17 d. Lenkija pateikė Lietuvai ultimatumą (kurį J. Lipskis apibūdino kaip padiktuotą būtinybės šiame regione apsisaugoti nuo Vokietijos grėsmės¹¹) dėl diplomatiškos santykių užmezgimo, tuo atsisakant pretenzijų į Vilnių.

1938 m. kovo 18 d. Hitleris išleido direktyvą vokiečių karinėms pajėgoms parengti Klaipėdos krašto užėmimo planą. Vidurnaktį vokiečių kariuomenės I divizija Rytų Prūsijoje buvo pradėta koncentruoti prie Klaipėdos krašto sienos. Apie 1000 SA ir SS vyrų susibūrė Tilžėje. Karo laivai atvyko į Pilau karo uostą. Jeigu lenkai būtų pradėję karą, vokiečiai buvo pasirengę užimti Lietuvos teritoriją į šiaurę ir vakarus nuo Nemuno iki Dubysos, įskaitant Raseinius, Kražius, Varnius, Rietavą ir Klaipėdos kraštą.¹²

Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas Ribbentropas Lietuvos pasiuntiniui Berlyne Jurgiui Šauliui siūlė būti realistu ir priimti ultimatumą. Lietuviai net neįtarė, kad 1938 m. kovo 18 d. Vokietijos kariuomenės generalinis štabas, vykdydamas Hitlerio įsakymą ir remdamasis Austrijos prijungimo detalėmis, parengė slaptą Klaipėdos anšliuso scenarijų, pavadintą „Laivyno paradu“ (*Flottenparade*). Buvo tikėtasi, kad ši karinė operacija truks vos kelias valandas. Jei scenarijus būtų įgyvendintas, viskas atrodytų taip: karinės pajėgos išsirikiuoja per dešimt jūrmylių nuo Klaipėdos, I desantinio korpuso batalionas perkeliamas į keturis išminavimo eskadros laivus, kurie įplaukė į Klaipėdos uostą pradėtų išsilaipinimo operaciją, o vėliau desantininkai patrauktų link geležinkelio stoties, pakeliui užimdami lietuvių valdžios įstaigas ir supdami kareivines. Tuo pat metu sausumos kariuomenė veržtųsi visais keliais iš Rytprūsių pusės, siekdama užimti didesnę Vakarų Lietuvos dalį iki pat Šiaulių.¹³

Derybose tarp lenkų ir vokiečių buvo aptariami scenarijai, kokią politiką vykdyti, jei vokiečiai sutiktų Lietuvą perleisti Lenkijai mainais į Dancigo koridorių.¹⁴

1938 m. kovo 19 d., Lietuvos politikams priėjus išvadą, kad tokiomis nepalankiomis politinėmis aplinkybėmis priešintis karine jėga yra beviltiška, lenkų ultimatumas buvo priimtas. Kovo 24 d. atsistatydino Juozo Tūbelio vyriausybė, o naujuoju ministru pirmininku buvo paskirtas Vladas Mironas, vietoj Stasio Lozoraičio užsienio reikalų ministru tapo Juozas Urbšys.

Kovo 19 d. Britanijos užsienio reikalų ministro pavaduotojas Alexanderis Cadoganas dienoraštyje įrašė: „Lietuva išsikapstė, bet tik šiuo momentu.“¹⁵

Realpolitik

Tarpukario lietuvių politikai nebuvo naivūs ir gerai suvokė *Realpolitik* principą, kad Vokietijos santykiai su kaimynais priklauso nuo jų santykinės galios, Lietuvos atveju dar ir sąlygotos Versalio sistemos stabilumo bei Klaipėdos konvencijos garantų pozicijos, tačiau 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Versalio sistema jau pradėjo byrėti nebepataisomai.

Prancūzijos galimybė paveikti įvykius Baltijos regione buvo ribota. Anglijos vyriausybė neturėjo interesų teritorijose, esančiose į rytus už Vyslos upės. Nuo 1936 m. vasaros Anglija nepalankiai besiklostančią tarptautinę padėtį vertino neturėdama nei noro, nei galimybių dalyvauti kariniame konflikte Rytų Europoje. Londonas visada abejojo nepriklausomų Baltijos valstybių egzistavimo galimybe, nes galvojo, kad anksčiau ar vėliau šias valstybes užims rusai, nesvarbu, raudonieji ar

¹¹ Ibid., p. 355.

¹² *Documents on German Foreign Policy 1918–1945*. Series D, vol. 5. Washington, 1953, p. 437.

¹³ Ibid., p. 433.

¹⁴ LIPSKI, J. Op. cit., p. 354.

¹⁵ *The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938–1945*. London, 1971, p. 64.

baltieji. Tad jeigu nėra galimybės užkirsti kelio Rusijos išsigalėjimui, verčiau šį regioną atiduoti vokiečiams. 1937 m. birželio mėnesį britų premjeras Nevillis Chamberlainas pažymėjo, kad vokiečiai ateityje veiks tokia seka – Austrija, Sudetų kraštas, Dancigas ir Klaipėda.¹⁶

1938 m. pabaigoje – 1939 m. pradžioje padėtis Klaipėdos krašte priklausė nuo Hitlerio sprendimo. Britai tikėjosi, kad po Miuncheno vokiečiai nebekels jokių pretenzijų šalių teritorijoms, kuriose vokiečių gyventojai nesudarė daugumos. Deja, tai negaliojo nei Klaipėdos, nei Dancigo atžvilgiu. Dar 1938 m. gruodžio 7 d. britų pasiuntinys Kaune Thomas Prestonas asmeniniame pokalbyje J. Urbšiu pareiškė, kad britai neturi ką priešpriešinti vokiečių planams. Vienintele lietuvių vyriausybės, kuri „jau nusiminė suprasdama, koks likimas laukia Klaipėdos“, viltimi, anot britų diplomatų, tapo tikėjimas, kad vokiečiai šiuo momentu pasitenkins išplėsta autonomija vietoj anšliuso.¹⁷ 1938 m. gruodžio 10 d. memorandume, skirtame Hitleriui, J. Ribbentropas padarė išvadą, jog Lietuva yra pasirengusi bet kokioms nuolaidoms, sudarysiančioms sąlygas Klaipėdos krašto gyventojams turėti „vokišką valdymo sistemą“. Buvo išdėstytos ir priežastys, kodėl reikia atidėti Klaipėdos krašto užėmimą – Lietuva yra padariusi labai daug nuolaidų Klaipėdos vokiečiams, kurie jaučiasi tarsi gyventų Reiche, tad forsavus Klaipėdos užėmimą gali kilti stiprios antivokiškos nuotaikos, kuriomis pasinaudotų Lenkija.¹⁸

1938 m. gruodžio 12 d. po Klaipėdos krašto seimelio rinkimų britai ir prancūzai paskelbė *démarche*, kuriame kvietė Vokietiją gerbti Klaipėdos krašto *status quo*.

Skirtingai negu prancūzai, britai jautė, kad Lietuvos ir Klaipėdos krašto reikalai buvo didesnio geopolitinio žaidimo Rytų Europoje dalis. Britų *Foreign Office* Šiaurės departamento vadovas Laurence Collier pažymėjo, jog Lietuva yra didesnių Hitlerio planų Lenkijos ir Sovietų Sąjungos atžvilgiu dalis.¹⁹

Kita vertus, neapibrėžtumas nervino Britanijos politikus, kurie atidžiai stebėjo Hitlerio poziciją dėl Čekoslovakijos ir Dancigo. Hitleris, siekdamas likviduoti Čekoslovakiją, paskubėjo užtikrinti lenkus, jog neturi kėslų jų teritorijos atžvilgiu. Tuo tarpu Londonas nesuvokė, koks yra tikrasis lenkų ir vokiečių santykių pobūdis. Sklido gandai, kad vokiečiai ir lenkai rengia susitarimą, pagal kurį Vokietija gautų Dancigą ir lenkų koridorių, mainais už tai kaip kompensacija Klaipėda atitektų Lenkijai. Veikiama tokio neapibrėžtumo, britų vadovybė linko galvoti, kad Klaipėdą reikėtų kuo greičiau prijungti prie Reicho. „Mes visi tikimės ir meldžiamės, kad Hitleris paskubės (*hurry up*) ir apsispręs. Šis laukimas labiausiai ir trikdo“, – rašė britų diplomatas sausio 12 dieną viešėdamas Kaune.²⁰

1939 m. kovo 11 d. Vokietijos generalinio konsulo Klaipėdoje pavaduotojas von Herwathas Lenkijos Respublikos konsului Jozefui Weyersui pasakė, kad 90 % klaipėdiečių nori anšliuso, o „džentelmeniškas susitarimas“ būtų naudingas Lietuvai, kuri įgautų teisių į Klaipėdos uosto dalį. Jeigu Lietuva neparodys pakankamo nuolaidumo, vokiečiams pakaks vieno pulko ar bataliono užimti Klaipėdos kraštą.²¹

¹⁶ PARKER, R. A. C. *N. Chamberlain and Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War*. London, 1993, p. 74.

¹⁷ OBERDÖRFER, L. Memel in der englischen Aussenpolitik 1937-1939. In *Die deutsche Volksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-litauischen Verhältnisses*. Hrsg. B. MEISSNER; S. BAMBERGER-STEMMANN, D. HENNING. Hamburg, 1998, S. 114.

¹⁸ *Documents on German Foreign Policy...*, p. 500-501.

¹⁹ GROWE, D. M. Great Britain and the Baltic States 1938-1939. *The Baltic states in peace and war 1917-1945*. Ed. by V. STANLEY VARDYS, Romuald J. MISIŪNAS. London, 1978, p. 112.

²⁰ OBERDÖRFER, L. Op. cit., 115 S.

²¹ MIKULICZ, S. *Klaipėda w polityce europejskiej*. Warszawa, 1976, s. 234.

Kovo 13 d. ministras pirmininkas S. Mironas užsiminė Britanijos pasiuntiniui Kaune T. Prestonui, kad Vokietijos anšliusui realizuoti tereikia tik Seimelio pritarimo. Kartu ministras pirmininkas pripažino, „kad šešiolikos metų kova dėl Klaipėdos yra pralaimėta“²². Kovo 16 d. Lietuvos vyriausybė formaliai perspėjo Didžiąją Britaniją apie didėjantį Vokietijos pavojų Klaipėdai, bet Londonas nutarė nereaguoti. Klaipėdos krašto padėties analizė *Foreign Office* tęsėsi nuo kovo 16 iki kovo 22 d. Užsienio reikalų sekretorius lordas Halifaxas sutiko su Aleksandru Cadoganu, kad nėra tikslo protestuoti prieš vokiečių veiksmus, jeigu Didžioji Britanija nesiruošia kovoti dėl Klaipėdos krašto statuso išlaikymo. Kaip vaizdžiai pažymėjo Cadoganas, britams dabar svarbiau didesnė žuvis negu mailius (*bigger fish to fry*)²³.

Ultimatumas: „Labai skubėkite, pone ministeri, labai skubėkite!“

Įtampa pasiekė aukščiausią tašką, kai 1939 m. kovo viduryje vokiečiai užėmė Čekoslovakiją ir pradėjo forsuoti Dancigo užėmimą. Nervingas laukimas pasibaigė.

1939 m. kovo 20 d. Ministrų Tarybos posėdyje, kuriam pirmininkavo Prezidentas Antanas Smetona, išklausius ministro pirmininko S. Mirono pranešimą apie Klaipėdos kraštui gresiantį pavojų iš Vokietijos pusės, buvo nutarta, kad jeigu Klaipėdos krašto seimelis paskelbs kokį nutarimą, kuris išeis iš statuto ribų, toleruoti tokį nutarimą ar veiksmą, kol jie nesudaro tiesioginio pavojaus valstybės saugumui, o „Klaipėdos krašto vokiečiams sukėlus nerimą krašte, sudrausti jų ginkluotas pajėgas; tačiau jeigu tas sudraudimas iššauktų Vokietijos ginkluotą paramą Klaipėdos vokiečiams, tai mūsų ginkluotas pajėgas be pasipriešinimo Vokietijos kariuomenei atitraukti į Didžiąją Lietuvą ir čia jiems priešintis“. Tą pačią kovo 20 d. Ministrų taryba, išklausiusi Vidaus reikalų ministro Silvestro Leono pranešimą apie vidaus padėtį Klaipėdos krašte, įpareigojo Vidaus reikalų ministeriją „kiečiau prižiūrėti administracijos aparatą, drausminti nelojalius ir nedisciplinuotus valstybės tarnautojus, stiprinti propagandą spaudoje ir radiofone“.²⁴ Tačiau buvo jau per vėlu.

Tą pačią 1939 m. kovo 20 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys, grįžtantis iš Romos popiežiaus Pijaus XII intronizacijos iškilmių, pakviestas atvyko į Berlyną, o kitą dieną susitiko su Vokietijos užsienio reikalų ministru J. Ribbentropu. Paprastai aprašydami J. Urbšio ir J. Ribbentropo derybas istorikai remiasi J. Urbšio atsiminimais, publikuotais 1988 m., tačiau Lietuvos centriname valstybės archyve yra išlikusi tikslesnė to paties J. Urbšio *Pro memoria*, aprašanti pokalbį su Ribbentropu.

Pokalbį J. Urbšys pradėjo pabrėždamas, kad 1938 m. pavasarį J. Ribbentropas buvo pasakęs S. Lozoraičiui, jog gerų kaimyninių santykių tarp Lietuvos ir Vokietijos sąlyga esanti kai kurių Klaipėdos kraštą liečiančių klausimų išsprendimas. Vokietijos užsienio reikalų ministerija įteikė Lietuvos pasiuntiniui Berlyne J. Šauliui 11 punktų problemų, kurios privalėjo būti išspręstos, sąrašą. J. Urbšys teigė: „Dabar aš galiu pasakyti, kad tie visi klausimai yra sutvarkyti Vokietijos pageidavimų prasme, ir todėl tikiuos, kad dabar nebus jokių kliūčių geriems kaimyniniams santykiams tarp Vokietijos ir Lietuvos nustatyti.“²⁵

Į tai Ribbentropas atsakė lakoniškai – *alles dies ist schon überholt*. Visa tai jau praeitis. Lietuvos užsienio reikalų ministras dar bandė akcentuoti, kad dėl aktyvių vokiečių grupių, kurių veikla yra nukreipta prieš Klaipėdos krašto gubernatūrą, prieš valstybės santvarką, kai „vadovaujantieji Klai-

²² Ibid., s. 230.

²³ GROWE, D. M. Op. cit., p. 114.

²⁴ Ministrų tarybos posėdžio protokolas, 1939 m. kovo 20 d. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 1080, l. 46.

²⁵ J. Urbšio *Pro memoria*, 1939 m. kovo 22 d. *LCVA*, f. 648, ap. 1, b. 39, l. 180.

pėdos krašto asmenys visose savo kalbose ir manifestacijose užėmė priešišką Lietuvai ir Valstybei nusistatymą, o Rytprūsių spauda ir Karaliaučiaus radiofonas iš savo šalies taip pat tokį nusistatymą yra paėmę Lietuvos atžvilgiu“, įvykiai Klaipėdos krašte Lietuvos vyriausybei kelia didelį rūpestį. Tačiau J. Ribbentropo tokie Lietuvos užsienio reikalų ministro argumentai nebedomino. Jis atvirai pareiškė apie vokiečių planus: „Klaipėdos kraštas nori grįžti į Vokietiją. Štai faktas, ir nuo jo reikia pradėti kalbą. Klaipėdos kraštas buvo atplėštas nuo Vokietijos priešingai tautų apsisprendimo teisei Versalio sutartimi. Po to tą kraštą užėmė prancūzų kariuomenė, o vėliau jį užėmė jūs. Toks *Unrecht* galėjo įvykti ir galėjo būti toleruojamas tol, kol Vokietija buvo bejėgė. Dabar klaipėdiečiai yra aiškiai ir labai didele dauguma pareiškę už sugrįžimą į Vokietiją. Jūs žinote, ką reiškia mūsų vadui jo tautiečiai svetur. Jis negali pakęsti ir negali likti neveiklus visur ten, kur vokiečiai būtų skriaudžiami.“²⁶

J. Ribbentropas akcentavo, jog santykiai tarp lietuvių ir vokiečių Klaipėdos krašte darosi vis labiau įtempti ir „dabar yra laikas tą reikalą ryžtingai sutvarkyti. Jei Lietuvos vyriausybė būtų linkusi gražinti Klaipėdos kraštą ir jį gražinti tuoj pat susitarimo būdu, tada Reicho vyriausybė yra pasiryžusi tai padaryti didžiadvasiškai (*grosszügig*). Jis girdėjęs, kad Lietuva turi interesų uoste ir laisvu jo naudojimosi. Tuos interesus Reichas sutiktų patenkinti. Ir iš viso visus kitus Lietuvos interesus tokiu atveju Vadas, jo įsitikinimu, traktuotų didžiadvasiškai. Jei tačiau Lietuvos vyriausybė nenorėtų eiti šituo išminties keliu, tada raida Klaipėdos krašte būtų tokia, kokia ji būtų. Jei įvyktų ten kokių nors susidūrimų ir bent vienas vokietis žūtų, tada jau nebe mes, politikai, tuo reikalu užsiimtume, o užsiimtų kariuomenė... Ir kariuomenei ėmus veikti Vokietija daugiau į jokias derybas su Lietuva nebeeitų. Aš norėjau tai tamstai aiškiai ir atvirai išdėstyti ir paklausti koks yra jūsų nusistatymas?“²⁷

Ribbentropas spaudė J. Urbšį tuoj pat pasirašyti parengtą Klaipėdos krašto perdavimo sutarties projektą, o vėliau suderinti jį su Lietuvos valstybės institucijomis. J. Urbšys, neturėdamas Prezidento ir vyriausybės įgaliojimų, griežtai atsisakė pasirašyti siūlomos sutarties projektą, atsakęs, kad vyksta į Kauną ir viską referuos vyriausybei bei valstybės Prezidentui.

Pokalbio pabaigoje J. Ribbentropas pareiškė atvirą grasinimą – „arba Klaipėdos kraštas bus geroju, susitarimo keliu, prijungtas prie Vokietijos, ir tada Vokietija atsižvelgsianti didžiadvasiškai į Lietuvos interesus, arba kariuomenė turės žygiuoti, ir tada nežinia kur ji besustotų, nes kariuomenei žygiuojant visokios sienos nustoja reikšmės“²⁸. Kaip rašė emigracijoje publikuotuose atsiminimuose generolas St. Raštikis, asmeninio pokalbio metu J. Urbšys jam pasakęs, jog Ribbentropas atsiveikindamas pakartojo: „Labai skubėkite, pone ministrei, labai skubėkite!“²⁹

Grįžęs į Lietuvos pasiuntinybę Berlyne J. Urbšys su K. Škirpa ir tuo metu į Berlyną atvykusiu buvusiu Lietuvos pasiuntiniu buvusioje Čekoslovakijoje E. Turausku bei karo atašė plk. K. Griniumi aptarė susidariusią situaciją ir, norėdami patikrinti, ar gali tikėtis pagalbos iš signatarų, nutarė per Varšuvoje akredituotus Klaipėdos konvencijos signatarų ambasadorius apie ultimatumą informuoti Anglijos, Prancūzijos ir Italijos vyriausybes.

Tos pačios dienos vakare J. Urbšys vokiečių suteiktu specialiu lėktuvu išskrido į Kauną.

²⁶ J. Urbšio *Pro memoria*, 1939 m. kovo 22 d. *LCVA*, f. 648, ap. 1, b. 39, l. 180.

²⁷ *Ibid.*, l. 182.

²⁸ *Ibid.*, URBŠYS, *J. Lietuva lemtingaisiais 1939–1940 metais*. Vilnius, 1988, p. 11.

²⁹ RAŠTIKIS, S. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, t. 1. Los Angeles, 1956, p. 543; Verta pažymėti, jog praėjus kiek daugiau kaip metams, 1940 m. birželio 14 d. Juozas Urbšys gavo ultimatyvius reikalavimus iš Sovietų Sąjungos diplomatijos vadovo V. Molotovo. J. Urbšius paklausus, ar negalėtų būti pratęstas atsakymo terminas, iki kurio pabaigos liko vos dešimt valandų, Molotovas atsisakė ir pridėjo: „Kokį neduotumėte atsakymą, vis vien Sovietų kariuomenė įeis Lietuvon.“ (Žr.: Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio Maskvoje L. Natkevičiaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, 1940 m. birželio 14 d. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2261, l. 34–35.)

Kapituliacija

1939 m. kovo 21 d. Ministrų Tarybos posėdyje, kuriam pirmininkavo A. Smetona, Urbšys perleikė visą pokalbio eigą. Išklaudus J. Urbšio pranešimą, buvo nutarta kraštą perleisti Vokietijai ir apie tai informuoti Klaipėdos konvencijos garančių – Prancūzijos, Italijos ir Didžiosios Britanijos – atstovus Kaune. Tačiau jokių papildomų vilčių suteikta nebuvo. Tai patvirtino Lietuvos diplomato B. K. Balučio telegrama iš Londono. Anot jos, lordas E. Halifaxas kovo 22 d. jam pareiškęs: „*Primo*, anglų Vyriausybės užuojautą; *secundo*, mes manome, kad su bet kokia vyriausybe, išskyrus vokiečių, galima būtų buvę klausimą abiem šalims patenkinimai sureguliuoti; *tertio*, Britų vyriausybė, apgailestaudama, kad taip turėjo įvykti, mano, kad Lietuvos vyriausybė tokiomis aplinkybėmis, neturėdama jokios kitos išeities, kitaip negalėjo pasielgti.“³⁰

Dar nepasirašius jokių oficialių krašto perleidimo dokumentų, buvo duoti pirmieji įsakymai įvesti sustiprintą apsaugos padėtį Lietuvoje (išskyrus Klaipėdos kraštą) ir pradėti slaptą karinę evakuaciją Klaipėdos krašte. Verta pažymėti, jog ginklus išvežti į Kretingą buvo pradėta kovo 20 dienos ryte, kai Urbšys dar tik kalbėjosi su Ribbentropu Berlyne, ir tai tęsėsi visą kitą dieną. Dar 1939 m. kovo 3 d. kariuomenės štabas skubiai nurodė vieną 6-ojo pėstininkų pulko batalioną perkelti į Kretingą, kur turėjo vykti pulko mobilizacija karo atveju, o vieną priedangos sudėties batalioną palikti Klaipėdoje ir atleisti nuo mobilizacijos. Klaipėdos krašto rezervistų nurodė nemoobilizuoti.³¹ Kovo 17 d. 6-ojo PP vadas gen. št. plk. A. Breimelis gavo įsakymą evakuoti dalį pulko turto į Kretingą, kadangi ten buvo perkeltas pulko mobilizacijos centras. Formaliai nepaskelbta evakuacija prasidėjo.

1938 metų gruodžio mėnesį Krašto apsaugos ministerija buvo parengusi direktyvą ŠADIR, kurioje buvo konstatuota, kad dėl krašto gyventojų nepalankumo Klaipėdos krašte, kariuomenei atsitraukus, partizaniniai karo veiksmai, skirtingai nei likusioje Lietuvoje, būtų neįmanomi. Tad buvo numatyta, kad pavojaus atveju 443 Klaipėdos miesto šauliai turėjo surinkti ir į 6-ąjį pėstininkų pulką pristatyti transporto priemones.³²

Klaipėdos krašte karinio pavojaus atveju šauliai turėjo malšinti vietinių vokiečių pasipriešinimą, pasienio policijai padėti sustiprinti sienos apsaugą, saugoti strateginius objektus, traukiantis rengti kliūtis priešui ir naikinti infrastruktūrą, surinkti ir kariuomenei pristatyti transporto priemones. Klaipėdos mieste šauliai turėjo saugoti įvairius objektus: paštą, uostą, tiltus, gamyklas, sandėlius, komendantūrą. Deja, kaip parodė realūs veiksmai, visa tai tebuvo gražūs planai – šaulius teko nuginkluoti. 6-ojo pėstininkų pulko vadas apie XX Klaipėdos rinktinės vaidmenį vėliau rašė: „XX Klaipėdos šaulių rinktinė buvo laikoma realia pajėga Klaipėdos krašte. Reikalui esant jai buvo numatyta operatyviniai uždaviniai – saugoti Centro valdžios įstaigas. Pasitikėti kaip realia jėga šiuo kritišku momentu pasirodė didžiulė klaida. Šaulius prisiejo nuginkluoti iš kovo 21 į 22 d. naktį. Jų ginklai buvo pergabenti į kareivines. Nuginklavus šaulius sugriuvo visokie operatyviniai planai ir buvo atsidurta prieš minios šeimininkavimą. Panaudoti 6 PP dalinius, buvusius Klaipėdoje, Centro valdžios įstaigas saugoti, buvo lygu išsibarsčius siaučiančioje minioje sutirpti.“³³

Kovo 21 dienos vakare prie 6-ojo pėstininkų pulko kareivinių pradėjo rinktis nedraugiškai nusiteikusi minia. Kovo 21 vakare, 22.10 val., III pėstininkų divizijos vadas divizijos generolas M.

³⁰ ŽOSTAUTAITĖ, P. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius, 1992, p. 328.

³¹ Kariuomenės štabo III skyrius, 1939 m. kovo 3 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 848, l. 177.

³² XX Klaipėdos šaulių rinktinės panaudojimo planas (Klaipėdos miesto ir apskrities), 1938 m. gruodžio 20 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1028, p. 142.

³³ 6-ojo pėstininkų pulko vado raportas III-os pėstininkų divizijos vadui, 1939 m. balandžio 3 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 14.

Rėklaitis, Kaune iš kariuomenės vado gavęs įsakymą trauktis iš Klaipėdos krašto, grįžo į Šiaulius ir apie 22.30 val. telefonu informavo 6-ojo ir 7-ojo pėstininkų pulkų Klaipėdoje vadus pulkininkus A. Breimelį ir P. Genį, kad yra gautas Lietuvos vyriausybės įsakymas nedelsiant trauktis iš Klaipėdos krašto.³⁴ Budint kareivių kuopai su sunkiuoju kulkosvaidžiu, 6-ojo kunigaikščio Margirio pėstininkų pulko kariai krovė karinį turtą į sunkvežimius.

Pasitraukimas: 1939 m. kovo 22 d.

Klaipėdoje išaušo saulėtas kovo 22 dienos trečiadienio rytas. J. Urbšys su juridiniais ekspertais doc. Petkevičiumi ir dr. Krivicku dar tik sėdo skristi vokiečių atsiųstu lėktuvu į Berlyną, o virš Klaipėdos pralėkė keli vokiečių lėktuvai su svastikomis. Tai buvo pirmasis Reicho pasisveikinimas, sukėlęs lietuvių paniką. Uosto darbininkai – lietuviai ir vokiečiai – susirinkę į darbą aptarinėjo įvykius ir gandus. Staiga apie 9 valandą pradėjo kaukti galinga Smeltėje esančio celiuliozės fabriko sirena, kuriai pritarė kitų fabriku sirenos. Uoste stovintys vokiečių laivai taip pat įjungė sirenas. Ėmė skambinti visų miesto bažnyčių varpai. Per akimirką Klaipėdos vaizdas tą rytą pasikeitė. Pradėjo dygti trispalvės Klaipėdos krašto, Reicho vėliavos su svastika ir Hitlerio portretai. Vėliau liko vien nacių vėliavos. Nurodymas dėl vėliavų su svastika iškabinimo buvo gautas Vokietijos vyriausybės, tad ir vėliavos Klaipėdos krašto susijungimo su Reichu proga kabėjo visą dieną, nors formaliai autonominis Klaipėdos kraštas dar tebe priklausė Lietuvos suverenumui.

Lietuviams krašte trūko informacijos. Atsisukus Kauno radijo stotį, buvo girdėti tik lengvoji pramoginė muzika – jokio patarimo, jokios informacijos. Tuo tarpu vokiškos radijo stotys transliavo skambius maršus, pertraukiamus iškilmingų *Sondermeldung* apie „išvaduotą“ Klaipėdą, kartu patardamos gyventojams niekur nebėgti iš krašto, nes Vokietijos Reichas visiems garantuosiąs darbą ir pragyvenimą.

Atsižvelgdamas į susidariusią padėtį, Klaipėdos krašto gubernatorius V. Gailius kovo 22 d. išleido atsišaukimą, kuriame išreiškė norą, kad „santykiai po Klaipėdos krašto atidavimo išliktų ir toliau draugiški. Gyventojai laikytųsi ramiai, nepasiduoatų jokiems drumstimams ar gandams“³⁵.

Nors „Lietuvos aide“ tą dieną buvo išspausdintas komunikatas, kad Lietuva perduos Klaipėdos kraštą, nebuvo pasiruošta techniškai perduoti kraštą taip greitai, tad nebuvo ir jokios galimybės išvežti gubernatūros ir Lietuvos įstaigų turtą, archyvus ir dokumentus. Nuo 9 valandos į 6-ojo pėstininkų pulko vadą A. Breimerį kreipėsi Klaipėdos vyriausybinių įstaigų vadovai, klausdami nurodymų dėl evakuacijos, nes niekas neturėjo informacijos, kaip reikia elgtis³⁶. Dėl skambučių gausos sutriko automatinės Klaipėdos telefonų stoties darbas. Vokiečiai, kaip pažymėjo M. Anyšas, turėjo aiškų tikslą – forsuoti krašto užėmimą per ne kartą išbandytą scenarijų, kad tokiu būdu kuo daugiau į savo rankas perimtų archyvinės medžiagos, turto ir bankų indėlių.³⁷ Iki vidurdienio visas Klaipėdos miesto vyriausybines įstaigas ir Jakų radijo stotį užėmė SA būriai. Į lietuvišką „Ryto“ spaustuvę atėję SA ir Ordnungsdiensto vyrai pareiškė, kad darbas nutraukiamas, ir ją užrakino. Išėjo paskutiniai „Lietuvos keleivio“ ir „Vakarų“ numeriai. Direktorijos paskolintas sunkvežimis veždamas gubernatūros bylas sugedo viduryje gatvės, o vokiečiams buvo gardaus juoko, kad

³⁴ III-osios pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui, 1939 m. balandžio 14 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11-12.

³⁵ Klaipėdos Gubernatoriaus atsišaukimas. *XX amžius*, 1939 03 22, Nr. 66 (818)..

³⁶ 6-ojo pėstininkų pulko vado raportas III pėstininkų divizijos vadui, 1939 m. balandžio 3 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 13-14.

³⁷ ANYŠAS, M., *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927–1939*. Chicago, 1978, p. 378.

„žemaičiai netvarkingai bėga“.³⁸ Sunkvežimi su bylomis buvo partemptas į gubernatūros garažą ir ten išbuvo iki 1940 metų vasaros, kai Lietuvos generalinis konsulas Klaipėdoje, sovietų ir nacių susitarimu, buvo uždaryta, o bylos, po gestapo pareigūnų peržiūrėjimo, atiduotos sovietams.³⁹

Kaip vėliau savo raportuose konstatavo 6-ojo ir 7-ojo pėstininkų pulkų vadai ir Klaipėdos krašto komendantas, evakuacija iš Klaipėdos vyko chaotiškai, niekas laiku negavo aiškios informacijos ir nurodymų, karinio turto išvežimui trūko transporto, o pažadėtas neatvyko arba vėlavo. Kovo 22 dieną nei Klaipėdoje, nei Klaipėdos krašte Lietuvos vyriausybė jau nebetvaldė padėties.

Apie pietus, išgabus tik dalį karinio turto, iš Pagėgių išvyko 7-ojo pėstininkų pulko dviratininkų kuopa. 16.00 val. iš Kretingos ir Telšių į Klaipėdą pagaliau atvyko sunkvežimiai evakuoti karinį turta.⁴⁰ 18.00 valandą Klaipėdos komendantas pulkininkas J. Andrašūnas paliko komendantūrą ir atvyko į kareivines, į 6-ąjį pėstininkų pulką.⁴¹ Prie kareivinių buvo neramu – į 6-ojo pėstininko pulko kareivines du kartus buvo įsiveržusi nacių minia ir kariškiams juos teko išstumti jėga. Pulke nuolatos budėjo sustiprinta apsauga, kulkosvaidžiai buvo kovinės parengties.⁴² Į Klaipėdos komendantūrą buvo atvykę SA vyrai, tarp jų tarnavę Lietuvos kariuomenėje, reikalavo atiduoti ginklus ir bandė sutrukdyti išvežti bet kokį turta.⁴³

18.00 Berlyno Tempelhofo oro uoste nusileido J. Urbšį atskraidinęs lėktuvas.

Tuo pat metu organizuotą pasitraukimą iš Klaipėdos trukdė vietiniai nacistai, gavę nurodymus iš Reicho atvykusių pareigūnų, dar prieš sutarties, perleidžiančios Klaipėdą, pasirašymą. Žmonės nervingai grūdosi geležinkelio stotyje, o Lietuvos geležinkelių darbuotojai stengėsi kaip įmanymai gabenti žmones ir turta. Vakarop įtampa dar labiau išaugo. Devintą valandą vakaro pailgintas perpildytas paskutinis civilinis traukinys Klaipėdos stotyje laukė leidimo išvykti. „Traukiniui dar neišėjus, prieš pat 10 val. kilo kažkoks subruzdymas ir pasigirdo vokiškos komandos. Pažiūrėjęs pro langą, pamačiau į peroną įeinant keletą aukštų vokiečių policijos ir SS karininkų ir jų tarpe iš laikraščių nuotraukų pažįstamo SS vado ir gestapo viršininko Heinricho Himmlerio veidą. Sustojęs per savo storusius akinių stiklus jis dairėsi stotyje ir žiūrėjo į vykstantį susigrūdimą prie išvažiavimui paruošto traukinio. Davė keletą įsakymų. Kai kurie vietiniai gyventojai ir geležinkelio tarnautojai, pro šalį praeidami, nesusilaikė jo nepasveikinę su „*Heil Hitler!*“⁴⁴ Pagaliau gerokai pavėlavęs traukinys pajudėjo Kretingos link. Keleiviai lengviau atsiduso.

Berlynas stengėsi sukurti „savanoriško“ Klaipėdos krašto perdavimo įspūdį. Nors kai kurie vokiečių autoriai mėgsta kartoti Vokietijos užsienio ministerijos sekretoriaus Ernsto von Weiszackerio, dalyvavusio derybose, žodžius, kad lietuviai atidavė Klaipėdą „*halb Freiwillig halb unfreiwillig*“⁴⁵ (pusiau savanoriškai, pusiau prievarta), Vokietijos spaudimas buvo karinis ir politinis šantažas.

23.55 J. Urbšys pasirašė Klaipėdos krašto perleidimo sutartį.

Tuo metu Klaipėdoje iki 21.00 val. 6-ojo pėstininkų pulko kariai Klaipėdos geležinkelio stotyje pakrovė per 80 vagonų karinio turto, bet ilgai negaunant garvežio, kurį vokiečių geležinkelininkai

³⁸ Ibid., p. 386.

³⁹ BAKŪNAS, V. Fašistinė letena virš Klaipėdos. *Kardas*, 1995, Nr. 1–2.

⁴⁰ III pėstininkų divizijos vado raportas kariuomenės vadui, 1939 m. balandžio 14 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11–12.

⁴¹ Klaipėdos krašto komendantūros komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui, 1939 m. balandžio 5 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17–18.

⁴² 6-ojo pėstininkų pulko vado raportas... *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 13.

⁴³ Klaipėdos krašto komendantūros komendanto raportas III pėstininkų divizijos vadui, 1939 m. balandžio 5 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 17–18.

⁴⁴ ANYSAS, M. Op. cit., p. 390.

⁴⁵ HECKER, H. Deutschland, Litauen und das Memelland. *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg/Pr.*, 1955, Bd. 6, S. 228.

užlaikė specialiai, sąstatas negalėjo išvykti⁴⁶. Tik iš Kretingos atsiuntus garvežį ir pulko vadui pagrasinus panaudoti karinę jėgą jau kovo 23 d. 2.30 val. sąstatas su kariniu turtu pajudėjo iš Klaipėdos į Kretingą. 2.45 val. Klaipėdą, kartu su komendantūros personalu sunkvežimiais paliko 6-asis pėstininkų pulkas, kuris 7.40 val. be incidentų kirto Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos sieną. Kovo 23 dieną 8.00 val. ryto likę du lietuvių karininkai Klaipėdos kareivines, kuriose jau seniai šeiminkavo *Ordnungsdiens*to uniformomis apsirengusi minia, perdavė Klaipėdos krašto policijai.⁴⁷

„Sugrįžimas“ į Reichą

1939 metų kovo 22 dienos pavakarę Svinemiundėje sėdęs į šarvuotą karo laivą „Deutschland“, Hitleris pasuko Klaipėdos link. Šiame laive kovo 23 d. 1.30 val. gavęs Ribbentropo telegramą, jis pasirašė Klaipėdos krašto prijungimo prie Vokietijos įstatymą. Pirmą kartą Hitleris plaukė į tokią ilgą kelionę jūrai ir taip toli į šiaurės rytus.

Kovo 23 d. penktą valandą ryto 43-iojo pulko iš Tilžės ir 1-ojo pėstininkų pulko iš Kenigsbergo dalys Luizės tiltu, ant kurio lietuviški simboliai buvo pakeisti vokiečių vėliavomis, įžengė į Klaipėdos kraštą.⁴⁸ Kavalerijos eskadrono dalys žygiavo Vilkiškės link, atvyko viena tankų kuopa. Tą pačią dieną iš gretimų Rytų Prūsijos pasienio rajonų buvo mobilizuoti *Zollschutz*o, muitinių atsarginiai organizuoti naujus pasienio perėjimo punktus tarp Lietuvos ir Vokietijos.

Kovo 23 dieną, 10 valandą ryto, Vokietijos karo laivų eskadra pasiekė Klaipėdos uosto prieigas. „Deutschland“ dėl stipraus bangavimo ir didelės grimzlės negalėjo įplaukti į uostą, tad Hitlerį į krantą atgabeno torpedinis kateris „Leopard“. 14:00 Hitleris išlipo į krantą, pasisveikino su *Ordnungsdiens*to nariais ir priėmė laivyno garbės paradą. Po to garsiuoju atviru mercedesu nuvažiavo Malkų, Biržos ir Laukininkų gatvėmis į teatro aikštę. Stabtelėję prie Lietuvos banko pastato, priėmė jau vokiečių karo komendantą Bredowo raportą. Iš teatro balkono Hitleris pasakė kalbą, kuria pasveikino krašto gyventojus sugrįžus į didįjį Vokietijos Reichą. Fiureris sunkiai ištvėrė kelionę jūrai, tad kalba, anot stebėtojų, buvo blanki. Baigęs kalbą Hitleris dar kartą priėmė garbės dalinių paradą, dar kartą pervaziavo svastikuotomis vėliavomis išpuošto miesto gatvėmis ir grįžo į uostą.⁴⁹

Kovo 24 dienos pavakaryje dvi sunkiosios artilerijos grupės, kavalerijos pulkas, 10 šarvuočių, motociklininkai ir dviratininkai, du batalionai pėstininkų grįžo į dislokacijos vietas Rytprūsiose.⁵⁰ Klaipėdos krašto „sugrįžimas“ į Reichą buvo baigtas.

Atidavus Klaipėdą, tą pačią dieną atsistatydino Vlodo Mirono vyriausybė. Pasikartojo 1938 metų scenarijus po Lenkijos ultimatumo, tik tada V. Mironas tapo ministru pirmininku. Klaipėdos konvencijos garantai pripažino vokiečių ir lietuvių susitarimą. Dar kovo 21 dieną, norėdami būti pasirengę galimam Lietuvos prašymui dėl Klaipėdos krašto statuto laužymo, britai, suderinę klausimą su Paryžiumi, susitarė, kad Lietuva „nebus padrasinta ryžtingiau elgtis, nebent tik atsargiai protestuoti“.⁵¹

1923 metais užimat Klaipėdos kraštą Europa stebėjo prancūzų ir vokiečių konfliktą dėl Ruro krašto, o 1939 metų pavasarį Čekoslovakijos užgrobimas, Vokietijos siekiai užimti Dancigą ir ka-

⁴⁶ III pėstininkų divizijos vado raportas... *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 11–12.

⁴⁷ 6-o pėstininkų pulko raportas... *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 236, l. 13–14.

⁴⁸ Kariuomenės štabo II skyriaus žinios, 1939 m. kovo 24 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1095, l. 35.

⁴⁹ Iškilmingas Hitlerio sutikimas Klaipėdoje. *Lietuvos aidas*, 1939 03 24, Nr. 135 (4537).

⁵⁰ Kariuomenės štabo II skyriaus žinios, 1939 m. kovo 25 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1095, l. 39.

⁵¹ OBERDÖRFER, L. Op. cit., S. 117.



1 pav. Vokietijos kariuomenė išsilaipina Žiemos uoste.
Nuotrauka yra Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuosavybė



2 pav. Žiemos uoste ruošiamas kortežas Hitleriui.
Nuotrauka yra Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuosavybė

riuomenės koncentracija prie Lenkijos sienų Klaipėdos klausimą pavertė nereikšmingu tokių įvykių fone. 1939 metų kovo 22 dienos britų ministrų tarybos posėdyje Klaipėdos klausimu nebuvo daug diskutuojama. Protokole užfiksuota tik viena sausa frazė: „buvo beveik galima numatyti, kad Vokietija realizuos Klaipėdos anšliusą“. Kovo 23 dieną „The Times“, išreiškiantis artimą vyriausybės sluoksniams poziciją, kritikuodamas vokiečių veiksmus, konstatavo, kad, skirtingai nuo Prahos užėmimo, Klaipėdos užėmimas buvo ne be pateisinamų priežasčių – „pirma, kad teritorija yra beveik vien vokiška ir, antra, kad jis buvo lietuvių *coup de force* užimtas 1923 metais“⁵².

Nuo kovo 16 iki kovo 23 dienos Seimo stenogramose nėra užfiksuota nė vieno su Klaipėda susijusio klausimo svarstymo. Tiktai kovo 30 dienos Lietuvos seimo posėdyje užsienio reikalų ministras J. Urbšys padarė pranešimą, kuriame vyriausybė prašė ratifikuoti sutartį. Stebina tai, kad atsirado vos vienas Seimo narys – Pūtvis, norėjęs pasisakyti dėl susitarimo, bet jam nebuvo suteiktas žodis... Be diskusijų buvo nutarta: „įmdamas dėmesin p. Užsienio Reikalų ministro pareiškimą ir turėdamas galvoje susidariusią padėtį, Seimas duoda reikalingą sutikimą kovo mėn. 22 d. Lietuvos ir Vokietijos sutarčiai ratifikuoti“.⁵³ Visas Seimo posėdis užtruko vos penkias minutes.

Beje ir Ministrų Tarybos posėdžiuose Klaipėdos likimas buvo svarstomas retai. Taip nuo kovo 24 d. iki kovo 28 dienos, kai, atrodytų, turėjo virti didžiausios diskusijos dėl Klaipėdos paradimo ir atsakomybės, nebuvo nieko svarstyta. Nė viename oficialiame dokumente nebuvo paminėtas ir A. Hitlerio atvykimas į Klaipėdą.

Didžiosioms Europos valstybėms labiau rūpėjo Lenkijai iškilusi grėsmė (Cadogano terminu „*bigger fish to fry*“) negu nedidelio Baltijos pajūrio lopinėlio teritorinė priklausomybė. Lenkija nervinosi ir aktyvino diplomatinę veiklą ieškodama paramos Paryžiuje ir Londone ir matydama aiškias paraleles tarp Klaipėdos ir Gdansko. Buvo suvokta, kad Klaipėdos užėmimas yra didesnio Hitlerio geopolitinio žaidimo dalis.

Praėjus vos trims savaitėms po Klaipėdos krašto praradimo Lietuvos kariuomenės vadas generolas Stasys Raštikis gavo iš Berlyno kvietimą 1939 metų balandžio 30 dieną dalyvauti A. Hitlerio penkiasdešimtmečio jubiliejaus minėjimo iškilmėse. Beje, Lenkijos kariuomenės vadas generolas Rydz-Śmigłas tokio kvietimo negavo. Iškilmių metu jam pasitaikė proga asmeniškai pakalbėti su Adolfu Hitleriu, kuris pasakė, kad Lietuvos vyriausybė pasielgė labai protingai sutikdama geruoju Vokietijai gražinti Klaipėdos kraštą.⁵⁴ Nacistinė propaganda stengėsi išnaudoti generolo Stasio Raštikio vizitą, siekdama parodyti Lenkijai „pozityvų“ Lietuvos pavyzdį sprendžiant ginčytinus klausimus.

1939 metų liepos 31 dieną Lenkijos konsulatą Klaipėdoje aplankė Lenkijos karo atašė Leonas Mitkiewiczzius, kuris įvertinęs vokiečių kariuomenės rezervistų koncentraciją ir karinių fortifikacijų statybas, pradėta dar balandžio mėnesį Klaipėdoje, padarė išvadą, jog vyksta parengiamieji Vokiečių protektorato įvedimo Lietuvoje veiksmai.⁵⁵ Pulkininko Leono Mitkiewiczziaus išvados buvo ir teisingos, ir neteisingos. Vokiečiai tikrai rengėsi karui, bet ne su Lietuva, o su Lenkija.

⁵² Ibid.

⁵³ Lietuvos seimo kanceliarija, 128-asis posėdis, 1939 m. kovo 30 d. *Seimo stenogramos*, p. 86.

⁵⁴ RAŠTIKIS, S. Op. cit., p. 565.

⁵⁵ KLIMECKI, M. Polskie reakcje na zajęcie Kłajpedy przez Niemcy w 1939 r. In *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija. Karinė istorija, archeologija, etnologija* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XV). Klaipėda, 2007, p. 95–96.

Išvados

1. Adolfo Hitlerio užsienio politika pasižymėjo revoliucingumu, neigiančiu egzistuojančios tvarkos ir Versalio suformuotos taikos pagrindus. 1938 metų pavasarį Vokietijos Reichas pasijuto besąs pakankamai stiprus peržiūrėti Versalio sutartimi nustatytas valstybių sienas. Po Austrijos anšliuso padėtis Rytų Europoje ir vokiečių politika Klaipėdos klausimu pakito iš esmės. 1938 metų kovo 25 dieną Lietuvos pasiuntiniui Berlyne Jurgiui Šauliui buvo įteikti 11 punktų reikalavimai dėl politinės padėties Klaipėdos krašte, kuriuos Lietuvos vyriausybė pamažu pradėjo vykdyti.

2. Aukščiausią tašką įtampa dėl Klaipėdos krašto pasiekė 1939 metų kovo mėnesį, kai vokiečiai okupavo visą Čekoslovakiją ir pradėjo planuoti Klaipėdos bei Dancigo užėmimą. Nors apie pasirošimus galimai karinei evakuacijai iš Klaipėdos krašto Lietuvos vyriausybė pradėjo galvoti 1939 m. kovo pradžioje, 1939 metų kovo 21–22 dieną vykusio evakuacija iš Klaipėdos krašto vyko chaotiškai ir neorganizuotai.

3. Dar nepasirašius jokių oficialių Klaipėdos krašto perleidimo dokumentų, buvo duoti pirmieji įsakymai įvesti sustiprintą apsaugos padėtį Lietuvoje (išskyrus Klaipėdos kraštą) ir pradėti slaptą karinę evakuaciją. Ginklus išvežti iš Klaipėdos į Kretingą buvo pradėta 1929 m. kovo 20 d., ryte, kai Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys dar tik derėjosi su J. Ribbentropu Berlyne. Iš Lietuvos valdžios institucijų laiku nebuvo gauti aiškūs evakuaciniai nurodymai, o valstybinio ir privataus turto išvežimas buvo paliktas be organizuoto transporto.

4. Nacistinės SA organizacijos smogikai pradėjo kontroliuoti padėtį Klaipėdos krašte dar iki sutarties tarp Lietuvos ir Vokietijos pasirašymo. SA būriai stengėsi kuo greičiau forsuoti Klaipėdos krašto užėmimą, trukdyti organizuotai evakuacijai, terorizuoti pasitraukiančius gyventojus ir taip perimti Lietuvos valstybės institucijų bei Lietuvos piliečių turtą, bankų indėlius, archyvus bei dokumentus.

5. Pavėluotai gauta informacija apie Klaipėdos krašto perdavimą Vokietijai sutrukdė Lietuvos institucijoms ir karinėms dalims efektyviai realizuoti evakuacinius planus. Planas („Šadir“), numatantis Lietuvos šaulių sąjungos funkcijas atsitraukimo metu, nepasiteisino. 1939 metų kovo 22 dieną Lietuvos institucijos nekontroliavo padėties nei Klaipėdos mieste, nei Klaipėdos krašte.

Literatūra

- GORNIG, Gilbert. *Das Memelland. Gestern und heute. Eine historische und rechtliche Betrachtung*. Bonn, 1991.
- GROWE, David. Great Britain and the Baltic States 1938-1939. In *The Baltic states in peace and war 1917-1945*. Ed. by V. STANLEY-VARDYS, R. J. MISIŪNAS. London, 1978.
- HECKER, Hans. Deutschland, Litauen und das Memelland. *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg/Pr.* 1955, Bd. 6.
- KISSINGER, Henry. *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace 1812–1822*. Boston, 1973.
- KISSINGER, Henry. *Diplomatija*. Vilnius, 2003.
- KLIMECKI, Michał. Polskie reakcje na zajęcie Kłajpedy przez Niemcy w 1939 r. In *Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija. Karinė istorija, archeologija, etnologija* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XV). Klaipėda, 2007, p. 87–97.
- KURSHAT, Heinrich Albert. *Das Buch von Memelland. Heimatkunde eines deutscher Grenzlandes*. Oldenburg, 1990.
- LIPSKI, Józef. *Diplomat in Berlin 1933–1939: Papers and Memoirs of Józef Lipski, Ambassador of Poland*. N. Y., 1968.
- MACKINDER, Harold. *Democratic ideals and reality: a study in the politics of reconstruction*. London, 1919.
- MEINDL, Rolf. *Ostpreußens Gauleiter. Erich Koch – eine politische Biographie*. Osnabrück, 2007.
- OBERDÖRFER, Lutz. Memel in der englischen Aussenpolitik 1937-1939. In *Die deutsche Volksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-litauischen Verhältnisses*. Hrsg. von B. MEISSNER, S. BAMBERGER-STEMMANN, D. HENNING, Hamburg, 1998, S. 99-118.
- PARKER, Robert Alexander Clarke. *N. Chamberlain and Appeasement: British Policy and the Coming of the Second World War*. London, 1993.

SEIZURE OF KLAIPEDA REGION IN 1938-1939: POLITICAL AND MILITARY ASPECTS

Vygantas Vareikis

Klaipėda University, Lithuania

Summary

Adolf Hitler's policy was of a revolutionary character, rejecting the fundamentals of the existing order and the peace formed by the Treaty of Versailles. At the end of the 30s of the 20th c., Hitler started pressuring Great Britain and France and demanding concessions that violated the Versailles system; however, the concessions did not reduce the tension caused by Nazi Germany.

In the spring of 1938, the German Reich felt sufficiently strong to review the borders set by the Treaty of Versailles. After the Austrian Anschluss, the situation in Eastern Europe and the German policy with regard to Klaipeda essentially changed. In response to German demands, on 1 November 1938, Lithuania lifted the state of emergency in Klaipeda Region. The moods of defeat among the ruling powers of Lithuania had spread faster than the process of negotiations with Germany started. In the late 1938 - early 1939, the situation in Klaipeda Region depended on Hitler's decision. The tension reached the peak in 1939, when the Germans occupied Czechoslovakia and focused on the occupation of Danzig.

Before any official documents on the ceding of the territory had been signed, the Lithuanian Government gave the first orders to start secret military evacuation from Klaipeda Region. Weapon transportation to Kretinga started in the morning of March 20, while Lithuanian Foreign Minister Juozas Urbšys was still negotiating with Joachim von Ribbentrop in Berlin.

Nazi SA stormtroopers took the situation in Klaipeda Region under their control before the Lithuanian – German Treaty had been signed. The SA troops tried to speed up the occupation of Klaipeda Region, i.e. to expropriate the property of Lithuanian state institutions and Lithuanian citizens, bank deposits, archives, and documents. Belated information about the ceding of Klaipeda Region to Germany impeded effective implementation of evacuation plans by Lithuanian institutions and military units. The plans worked out for the Riflemen Union failed. On March 22, 1939, Lithuanian institutions no longer controlled the situation either in the city or the region of Klaipeda.

Major countries of Europe were more worried about the threat to Poland than about the territorial dependence of a small patch of the Baltic coast (to quote A. Cadogan, they had „bigger fish to fry“. Poland was nervous and activated its diplomatic activity, seeking support in Paris and London and seeing distinct parallels between Klaipeda and Gdansk. The understanding came that the seizure of Klaipeda was part of Hitler's bigger geopolitical game.